

Тихомир М. Стевановић

МОЛЕРАЈ
(Субјективни портрет у шест потеза)

Лица:

Паја Јовановић – сликар, 88 година

Хермина Даубер Муни – жена му, 55 година

Милутин Миланковић – пријатељ, 68 година

Бранко Шотра – пуковник сликар, 41 година

Озрен – војник, 30 година

Јелка – 25 година

Стана- 25 година

Време : децембар 1947, јануар 1948, јесен 1954

Место: стан Паје Јовановића у Београду

“Кад нема йравої живоїџа, човек живи од фашаморїане.”

А.П. Чехов

Потез први

Дневна соба у Јовановићевом стану: столице и сто у барокном стилу, велики прозор поред ког је удобна, похабана фотеља, камин, изнад портрет наге жене с бока. Двоје врата: лева воде у предсобље, десна у остале просторије. На све стране разбацане скице, репродукције слика, дебеле књиге. Напољу веје снег, што се види када се помере завесе. Милутин Миланковић је поред прозора, послушкује гласове споља. Паја се у капуту креће горе- доле по просторији и хлади шеширом. Споља допире:

Гласови: -Трст је наш!

-Не дамо Трст !

-Живео друг Тито!

-Жив'ла партија!

МИЛУТИН: (за себе) Нека живи, ко јој брани?

Муни уноси кафу. Паја скида капут баца преко столице и брише зној. Навлачи завесе.

ПАЈА: Како им не досади? Васцели децембар само тај Трст, и трт мрт... Попели ми се на врх главе! Млада крв и револуција...

МИЛУТИН: Револуција ти је кретање земље око сунца. Потпуна је када дођеш на исто. (помаже око послужења) Госпођо Хермина, не треба ... Мучим Вас.

МУНИ: Ништа то није господин Миланковић, ништа.

МИЛУТИН: Е, нисам требао долазити. (проспе кафу) Ето, неспретњаковић...

ПАЈА: Ајде Милутине скраси се једаред!

МИЛУТИН: А ти си ми као миран? Изиграваш ми ту као неку мирноћу? Ево, ја се сав најежим само од помисли на то!

ПАЈА: Не идеш ти него ја. Седи са миром, попи кафу. Тресу ти се руке...

МУНИ: Он овако стално: „полако, ништа не жури“ Хтела сам, како каже? Оно „тот“ од страха?

ПАЈА: Црћи Муни. Црћи од страха. Зорт! Није ни мени свеједно кад се онај, како се оно зове? Озрен! Јашта, Озрен појави.

МУНИ: Ја рекла себи маин гот, оде Паја на робија! На правди бога!

ПАЈА: Што ми имамо ићи у затвор? Иди Муни, молим те! Мене, овако маторог терати у букагије? Негдањег најмлађег члана Српског ученог друштва? Српског академика?

МИЛУТИН: Много ти је њих брига за то.

ПАЈА: Никог нисам дирао, ништа нисам украо. Седео ту, ко и сви други и чега мене има бити страх?

МИЛУТИН: Мене су пропитивали кад оно, пре три године, уђоше са Русима...

ПАЈА: Совјетима.

МИЛУТИН: Све ти је то исто. Прегрмесмо оне месеце кад се омркне а не осване.

ПАЈА: Ти ко да нисам био ту причаш.

МИЛУТИН: Нису они тебе ко мене пропитивали. (Муни) И кад су видели где од мене користи а ни штете немају, оставили ме на миру. Мада, нисам требао потписати онај апел народу. Још ми Немци штампали књигу... Чудо како сам жив!

ПАЈА: Нису знали за мене да сам жив! Неки пут, кад дође до тумбања, онда ти је најбоље да те нема.

МИЛУТИН: Као то да може бити.

ПАЈА: Може! Станеш у тамну тачку, слепу мрљу које око не хвата, угао у ком се не видиш. Мирујеш, док не прође.

МУНИ: Мислила неког нам усеље. Кад била у Виена, док нису забранили да идемо из земље због ова са Трст криза, ја видела где нам тамо обили атеље. Покупило све из стан. Мени отац болестан и кажем Паја да идемо у Виена. Али, касно... Сад заробљени. Кад у Виена могли то нама урадити, шта овде мислити?

МИЛУТИН: Опљачкано и обијено у Бечу? Тамо знају красти? Ко би рекао?

ПАЈА: Само се ти спрдај. Али због тог пасоша и дозволе морам ово одрадити. Е, у леп ме сос ували онај мали Бранко.

МИЛУТИН: Кад си га молио.

ПАЈА: Кога ћу другог молити? Направили неко удружење сликара, и кога да молиш ако не њиховог главног, тог малог Бранка Шотру? Пристојан али... „Ето, сад је тај конкурс, сад се слика маршал, па Ви као представник Републике Србије...“ Куд ја? Овако никакав... Није мени, дете, до тога. „Не, никако, Ви као наш најбољи портретиста, као победник толиких конкурса...“

МИЛУТИН: Оно, што јес' - јес'. Није тешко жабу у воду натерати.

ПАЈА: Мани се тих беспослица, него ми помози... Муни, молим те, албум.

(Муни одлази у собу.)

ПАЈА: (у поверењу) Ма, зорт је и мени! Него се пред њом... знаш већ.

МИЛУТИН: Осећам ја то, осећам.

ПАЈА: Баш ме брига за ову моју главу. Наносио сам се... Осамдесет и осма ми је. Оно, ваљало би још неку годиницу намакнути...

МИЛУТИН: А као да смо јуче витлали Кумановом. Још ми пред очима Путник и Овче поље, а?

ПАЈА: Мени није! Сад ми је само пред очима како врат да не скрљам по овом снегу!

МИЛУТИН: Добро како га нема више. Ми смо још у кварталном леденом добу, у ...

ПАЈА: Ти размишљаш у еонима!
Зато ти и јесте Куманово „јуче“!

МИЛУТИН: Мени је јуче и кад
сам у Даљу јурио гуске.

ПАЈА: И ја, још, ноћу пред
сан гледам где мој отац намешта
вршачке фрајле у свом атељеу за
фотографирање. Још седим са ски-
цен блоком на коленима, копирам
фреске и иконе из вршаче цркве.
Шта би дао да могу на дуд попети
се! Умазати се дудињама по устима,
омодрети их онако дерански ... Би-
ло, мој Милутине, било. Сад ваља
бриге претурити преко себе. За Му-
ни ме страх!

МИЛУТИН: Није те било страх
кад си је женио. Лола матора. Колко
је имала? Двадесет и четири?

ПАЈА: Двадесет и пет! Што сад
то потежеш?

МИЛУТИН: А ти кеша од педест
и кусур! Век сте провели заједно и
сад се нашао плашити. Иди, молим
те.

ПАЈА : То што је млађа бриге ме!
(устао, нервозно шета) Није ме би-
ло ни онда брига шта свет лапрда
није ни сад! Знаш ја њих! А знали су
правити ред код мене да их учиним
оним што нису! Има потомци да их
памте као достојанствене госпође а
не зарозане бабускере са брковима и
гроницима. И деде ће бити фина го-
спода са цилиндрима а не гецовани
што су до јуче се тукли врљикама
око синора или кад комшијско пра-

се уђе у њихову башту. Иди молим
те! Све их знам! Говоре, као и онда,
као и увек, „добар је тај сваком!“ Ла-
ко је њему. Има, може. Ја сам, бре,
појео три киле накита и дуката за
време ове окупације! Сто јаја – три
ћесарска дуката! Еј! Канта масти...

МИЛУТИН: Дијадема од
дијаманата и уз то, тешки прстен
са топазом. Знаш мој Пајо, знам.
И моја Христина остала је без
ичег до једне огрлице коју ни-
ко од црноберзијанца и оних
шумадијских гуликожа није хтео.
Све што смо били, појели смо. Оста-
ле само кости и име.

ПАЈА: А моје слике их нису за-
нимале! Јок! „Мазарије, који ће ми?“
Тако су говорили, све се гегајући по
салону и меркајући шта могу под
мишку ставити за каиш сланине.
Мене су те „мазарије“ хлебом ‘рани-
ле! Са њима сам преживео и од њих!
И да ли ме било страх? Није! А сад...

МИЛУТИН: Ваљаћеш и овима.

ПАЈА: (унесе му се у лице и
показује руке) Сањам где ми дрхте
руке! Како ми се боје разливају пред
очима! Све се топи, нестаје као аква-
рел на киши! Није мени до сликања
неког тамо шумског... Руже би могао
сликати. Али неког тамо... Него, да
нисам ставио много колоњске воде?

МИЛУТИН: (помирише га) Ни-
си. Нећеш ваљда у куплерај те так-
ве бриге имаш?

ПАЈА: Ма, не шегачи се! Ти победници знају бити неки много осетљив свет. Све схватају као провокацију. Да ја ово оперем или да оставим овако? Просто нисам паметан.

МИЛУТИН: А ти се лепо захвали. Молим. Кад толико цвикаш од свега, онда... Кажи где не можеш и шлус. Имаш и где и од чега живети.

ПАЈА: И? Онда се неко сети: аха! Њему је жена фрау Јовановић!

МИЛУТИН: Јака ствар. Из Аустрије.

ПАЈА: И Хитлер је био из Аустрије.

МИЛУТИН: Е то ће брзо заборавити, видећеш...

(Муни улази са албумом фотографија, узмирена)

МУНИ: Ферштен Хитлер? Капут...

МИЛУТИН: (шапатом) Српски. Никад не знате...

МУНИ: Зашто прича о њега?

ПАЈА: Онако. Само га споменуемо. (узима албум) Седи са нама.

МИЛУТИН: Оно да потраја и њега би портретисао.

ПАЈА: (вади фотографије, загледа) Кога то?

МИЛУТИН: Па, Хитлера.

МУНИ: Хер Миланковић!

МИЛУТИН: Шалим се. Шалим.

МУНИ: То... ружна шала.

ПАЈА: Пусту. Измотанцију изводи. Ево тера ме и мемоаре да пишем.

МУНИ: И могао би.

МИЛУТИН: Видиш?

ПАЈА: Мемоари једног мазила? Молера? Можда. Него, кад будем радио тог новог вођу, коју позу да ми направи? Ову? (покаже фотографију) Или ову?

МИЛУТИН: Канда се ломиш између краља Александра и краља Петра?

ПАЈА: Може нешто овако...

(Лупање на вратима. Муни скочи, нервозна, уплашена.)

ПАЈА: (погледа на џепни сат) Нема шта. Тачни су.

(Лупање све јаче.)

МИЛУТИН: Нестрпљиви неки људи.

МУНИ: Зашто лупа? Зашто не користи звоно? Мора лупа дивљачки?

МИЛУТИН: Добро како не ојка пред вратима.

(Паја подгурен Муни ка вратима. Муни одлази, отвара. Озрен у шињелу, трупка, отреса снег са рамена.)

ОЗРЕН: Ово веје, чудо једно. Оћемо кренут?

ПАЈА: Само капут и обућу...

ОЗРЕН: Ниси се спремио? Требо си стајат ко запета пушка!

ПАЈА: Старији сам човек. Немам представу о времену.

ОЗРЕН: Ајд! Поитај! Облач се! Неће они у авту довјека чекати!

ПАЈА: Ево! Ево! Идемо драга да ми помогнеш.

(Муни и Паја одлазе. Милутин стоји загледа Озрена.)

ОЗРЕН: Ова његова другарца ћерка мутава?

МИЛУТИН: Молим?

ОЗРЕН: (гласно) Реко: ова његова ћерка мутава? Не прича никад! Је с ти чича глув?

МИЛУТИН: (прави се нагљув, накриви главу стави руке на уво као трубу) А? Захваљујем. Ја сам инжењер грађевине и професор математике...

ОЗРЕН: Ко те то пито? Инџењер, чуј.

МИЛУТИН: Јесте, Миланковић. Писао сам о осунчавању планете...

ОЗРЕН: Кака планета? Ја живим на земљи. (сломљено) Е јес ме онај Шотра удесио. Са глуваћима и оматуфелима се акај Озрене. (Миланковићу) Ти, глуви ако имаш два вакултета ја богами имам три!

МИЛУТИН: А, види вам се, види.

ОЗРЕН: (погледа по себи) Шта ми се види? Све закопчано. А ово? (узме албум, листа) Шта је ово? Каке су ово слике?

МИЛУТИН: Сигурно ову знате. Ма, откуд можете знати? Млади сте. Нисте се ни родили кад се ово делило као разгледница по Аустроугарској монархији. Кајзер Фрањо Јосиф лично. Паја га сликао, Цар стајао мирно пред њим! Еј! Владалац света пред једним српским сликаром! Е, ово знате. То се лупало кад сте улазили где се год видело. Краљ Петар. Или ово: Краљ Александар. Ово је Краљица Марија. Баш му је лепо испала...

ОЗРЕН: Ко ме испала?

МИЛУТИН: Ко ме? Паји. Ко ме другом. Е, а ово то је занимљиво: Краљевић Данило, син Краља Николе Црногорског. Ова се Паји особито свиђа: мајка Ангелина. Ту је користио лик своје мајке. Смело, смело. Али дозвољено. (у поверењу) Имате на слици „Женидба цара Душана“ насликану његову прву љубав, неку Милу Мандукић из Вршца као царицу Јелену. Само, пст! Не би било лепо његова жена да то чује. Знате какве су жене...

ОЗРЕН: Кака царица чича? Која жена? Чија? Оно њему жена?

МИЛУТИН: (прави се глув) Е, ово је са иконостаса. Не би знао који је. Толико је урадио. Има ту и Вршачки триптих (петља по албуму) То је награђивано, знате. Има три основне ствари којима се баве у његовом родном месту: пијац, берба грожђа и жетва... само да нађем. Е, ово је исто иконостас...

ОЗРЕН: (баци албум као куџан)
Фрањо Јосиф! Краљ Александар!
Иконе и ... Цркве? Шта ће то њему?
Ти то мене, чича, онако мало...

МИЛУТИН: Све је то он сликао.
Ванредна лепота.

ОЗРЕН: И он, таки, Маршала ће
цртати?

МИЛУТИН: Јесте. То је велика
част мар...

ОЗРЕН: Слика попове и ... те...
Народне издајнике!

МИЛУТИН: Немојте тако.

ОЗРЕН: Нашо се башкарит у
оволком стану! А ја крвавио гаће и
еве - ће сам сад?

МИЛУТИН: Где?

ОЗРЕН: У сопчету са троје ђеце,
женом и свастиском валидом! Ја
водим народног непријатеља у
Маршалат!Е, машала вала баш.

МИЛУТИН: Господин Бранко
Шотра...

ОЗРЕН: Друг пуковник Шотра!
Упамти, чича, друг! Нема ти више
господе! Однио вјетар! Револуција!
И он, таки како је, добар човјек, ал
мазало, ово мени... Овако он, друг
пуковник мене... Ударила га варба у
главу, нема друге! Како је мого ова-
ког наћ за цртање друга Тите?

(Паја у капуту, са шеширом. Му-
ни му утуткава шал око врата.)

ПАЈА: Добро је. Де! Нисам дете!
И не плачи више. Аман жено!

(Муни климне главом, обрише
сузу.)

ОЗРЕН: (бесно, не гледајући) Ти!
Полази! Они другови се смрзоше
због тебе! (излази љутито)

ПАЈА: Шта си му радио?

МИЛУТИН: (невино) Ја? Ништа.

ПАЈА: Ко осица бесан.

МИЛУТИН: Пусту га. Дошло му
тако.

ПАЈА: (полазећи) Муни, не пла-
чи више, молим те. Не воде ме на
стрењање.

МУНИ: Зна, зна. Само ме брине.
(загрли Пају)

ПАЈА:(узврати загрљај, приме-
ти остале, те се искобеља) Јао жено!
(бесно намести шешир)

(Споља ауто труби.)

ПАЈА: Ево! Идем, идем! (изађе)

Муни иде до врата, затвара их и
враћа се бришући сузе.

МИЛУТИН: (гледа кроз прозор)
Де, де... Не плачите фрау Хермина.
Није му првина да на Двор иде.

Потез други

Соба у стану Јовановића. Шотра
у униформи гледа кроз прозор. Му-
ни седи за столом, листа листове са
скицама. Снег. Споља повици:

„Трст је наш!“

„Не дамо Трст!“

„Зона А Зона Б-е биће наше обадве!“

„ Нека знају Талијани да Трст бране партизани!“

„Трст је наш!“

ШОТРА: Ово никако не стаје.

МУНИ: Не личи. Ништа не личи.

ШОТРА: (приђе, гледа цртеже) Фине скице. Баш је погодио лик. Стари мајстор. Кад се појавио на вратима канцеларије сунце ме огрејало. Таква величина! Разговара са мнош! Један је Паја Јовановић! Мени се чинило док сам у Вршцу био на служби, знате како сам био учитељ у Вршцу? Не знате? Све ми се чинило како ће однекуд избити тај човек. (погледа мало боље цртеже) Генијалан цртеж! То је рука мајстора!

МУНИ: Овај човек, то можда личи. Али није рука то мога Паје.

ШОТРА: А то. Сад, не знам, али за мене је ово... Пар екселанс.

МУНИ: Не добро! Мора бити блиставо! Дивно! Не ово. Нигде страст.

ШОТРА: Их, сад... Страст у тим годинама. То је малко...

МУНИ: (погледа га прекорно) За рад! Уметност мора имати страст. Или не постоји ниједно. Паја каже: живот и уметност траже страст, љубав.

ШОТРА: А то... Оно, јесте... Слажем се. Зато сам и предложио

њега као најбољег нашег портретисту за овај конкурс. Из сваке републике по један. Ко ће други Србију представљати ако не Паја Јовановић? Знате ли колико сам муче имао док сам га убацио у групу?

МУНИ: Није задовољан. Није срећан.

ШОТРА: Али занат је занат. То га вади.

(Нагло се отварају врата, улази Паја, скида капут у ходу, Муни прихвата. За њим задихан Озрен носи штафелај, платна, кутије са лаконима и блокове за цртање. Стане на сред собе збуњен.)

ШОТРА: Ми о вуку...

МУНИ: Мили мој...

ОЗРЕН: Види ти - није нијема.

ПАЈА: Спусти то!

ОЗРЕН. Ђе?

ПАЈА: Било „ђе“!

ОЗРЕН: (све сручи на сред собе, отреса са себе) Еве ти!

ШОТРА: Мало више културе друже поручнице!

ОЗРЕН: Чега, друже пуковнице?

ШОТРА: Понашање! Не иде тако безобразно!

ОЗРЕН: А то. Сам је реко...

ШОТРА: У реду је. Иди. Сутра у исто време.

ОЗРЕН: Разумијем!

ПАЈА: Не треба. Нека не долази.

Шотра: Зашто?

ПАЈА: Нећу више ићи тамо. Доста је ових три одласка. И превише.

ОЗРЕН: Одусто? Нема од посла ништа, а?

ШОТРА: Чуо си ме! Слободан си. Вољно!

(Озрен салутира, окрене се и оде.)

МУНИ: Уморан си?

ПАЈА: Нисам.

ШОТРА: У чему је проблем господине Јовановићу.

ПАЈА: У свему! (распрема ствари, намешта штафелај, рве се са њим) Ово не могу.

ШОТРА. Сачекајте. (узима штафелај и склапа)

МУНИ: Наљутили те? Броз?

ПАЈА: Он? Не. Фин неки човек. Господин од калибра. Стрпљив. Позира као најбоље плаћен модел, цигло два сата сваки дан.

ШОТРА: Онда остали сликари?

ПАЈА: Који сликари? Оно је све го дилетант! Сем Исмета.

ШОТРА: Мујезиновић? Талентован.

ПАЈА: Е! И најпааметнији. Слика по свом. А ово друго... Знате како то изгледа?

ШОТРА: Зато сам и дошао. (ставља штафелај код прозора, намешта и даље) Хтео сам да ми испричате... Из прве руке.

МУНИ: Одмори се...

ПАЈА: Нисам уморан! Све је то лепо. Све. Боље него кад ме Краљ Петар девесто и десете звао за портрет. Тад ми његов послани казао где сам много добро одевен за молера а Петар се цењао за слику, к'о да смо на пијаци. Погодио човек три по цени половине једне! Тежак на пару. Тежак. Тад сам био ко регрут пред наредником на рибању. Ово је другачије. Све врхунско: вина љутомирска, вршачка, коњак француски, кафа... права. Има и пршута, сирева.

МУНИ: Као некад.

ПАЈА: Баш. Ваљда се и ја ужелео. Пресело ми јести гершлу и куповати на тачкице цикорију. Дошло ми у џепове да трпам... к'о неки. Али, то је све. Онај из Хрватске наместио неки подијум и метнуо фотељу. Броза посадили ту, па мирује. Светло само са плафона. Неупотребљиво! Потпуно неупотребљиво! Сем материјала. Платно одлично, квалитетно као и боје. Мислио сам биће од баћушке, али не... немачко.

ШОТРА: Нашло се.

ПАЈА. Браво за то! Браво! Све друго... џабе ти боје кад нема ко са њима. Поставили све у неки полукруг, мене гурнули скроз позади! Ништа од њих не видим! Њихова леђа, да. То да. И сад ти прави портрет а не видиш кога радиш! Бива ли то?

ШОТРА: Не бива.

ПАЈА: Јашта него да не бива!

ШОТРА: (наместио штафелај крај прозора) Може овако?

ПАЈА: Ето Муни то је сликар! То! Има осећај за светло! Не ко они тамо. И узели све неке блатњаве боје, боже ме саклони! Седи тако, к'о какав Наполеонов генерал после Ватерлоа! На то личи. На то! Боље да су узели какву дагеротипију да начине. К'о мој браца што је фотографирао господу Вршачку... Од младог света се свашта да очекивати и незнање није за чуђење. Идем да оперем руке. Гадно ми. (излази)

МУНИ: Ово не ваља.

ШОТРА: Погрешно ће схватити. Не брините, казаћу где је, шта ја знам, уморан. Ипак су ту године... И гадна нарав. Као да је мој Херцеговац.

ПАЈА: (излази, брише руке о панталоне, узима скице) Чуо сам ја! Чуо! Нисам уморан! И нарав каква је - таква је! Није ми сад до мењања. Свима ваљала, сад није добра. Уморан-не. Љут? Да! Радићу овде.

ШОТРА: (одахне) Имате довољно скица. Материјал је ту...

ПАЈА: Имам. Све имам.

ШОТРА: Воља је све. Знате, оно... кад беше? Четрдесет друге, тако је... Задесим се са јединицом негде око Драгачева. Морали смо се крити...

МУНИ: Стварно?

ПАЈА: Чудо сте морали. Мислио сам све то ишло као 'ладна вода.

ШОТРА: У причама ће тако бити. Такве прилике биле. Веле нама где има неко село Доњи Дубац. Већ ми сестра била тамо са породицом. Село предивно а забит, не питајте. Причају где ни куга није тамо хтела доћи, колика је то бестрагија.

ПАЈА: Мени сад нека бестрагија делује примамљиво. И то што је „Доњи“.

ШОТРА: Е, и мени је онда. Далеко, скривено а све мирисно, зелено. И, замислите, сво време рата није ми дошло да се ухватим сликања до тад. Кренем сликати по зидовима куће, у којој смо били. Неки Тадићи, фидни људи. Све сам себе исликао. Праве фреске. Мислио сам где је греота отићи са овог света а не оставити неки траг.

ПАЈА: (бира скицу) Аха. Сељаци све имали боје и кистове од зечије длаке и куне. Јесте радили потсликавање и употребљавали лазуру или је било ала прима сликање?

ШОТРА: Шалите се само. Свеже, не ал секо. Користио сам оно чега је било: чађ, земљу, траве млео, јаја...

ПАЈА: Није им било жао?

МУНИ: Чега?

ПАЈА: Јаја? Знате пошто било јаје овде? И зидова?

ШОТРА: Није. Нису се бунили. Чак им се и допало.

ПАЈА: Док нисте отишли. Дотле им морало бити потаман. Прекречили су они то чим сте замакли.

ШОТРА: Нису. Питао сам их. Дозволио ми домаћин.

ПАЈА: Сложио се, разумем, разумем.

ШОТРА: (разочарано) Стварно мислите како су прекречили?

ПАЈА: Сељак је то. Мацали сте му по кући. И то са све пиштољем о појасу. А машингевер окачен на зид. Тек да се нађе. Је л било тако? Јесте. И шта ће мученик него да се смешка и гута назор од муке.

МУНИ: Сликаћете Ви још хер Шотра. Оставити траг.

ПАЈА: Ако Вам је до сликања, баталите посао око удружења ликовних уметника. Озбиљно! Четку у шаке! Нико вам неће рећи хвала што уметнике у совхозе терате. К'о да то може? Баталите се политике и војске и сликајте своју Херцеговину. Пустите друге нек' раде како им се свиђа.

ШОТРА: За њихово добро.

ПАЈА: За њихово добро? Организовано, к'о ђаци? К'о ово сад? Један командира, други слушају. „Има се радит тако и тако и готово? Тко мисли другачије моћ отић.“ Идите, молим вас.

ШОТРА: Како сте Ви то замислили?

ПАЈА: Онако како треба! Како је природно! Свако нека му каже какву позу хоће, свако светло нека уде си по својем. Два - три седења за цртеж, скицу и ствар готова! Нема ту развлачења. Не овако: полукруг и ајн, цвај драј! Работажемо друзја!

ШОТРА: Неће бити све тако?

ПАЈА: (следећи цртеж) Е баш тако. Све могу поднети осим неталентованог створа. Они постану критичари. А неталентовано не на квадрат него на куб! Јалово. Сем Исмета, наравно.

МУНИ: Он другачији?

ПАЈА: Јесте. Узе момак и слика како он мисли а не како му кажу. Е, то је уметност! Како мислиш и осећаш а не како ти се каже!

ШОТРА: Их, није нико казао како се мора радити.

ПАЈА: И не мора изговорити, мој Шотра! Не мора! Довољан је наступ. Тај надмени, ауторитативни наступ незналице.

ШОТРА: Ако ме питају где сте?

ПАЈА: Радим код куће! Овде. Ко ме будем требао, ту сам где и цео рат! Уместо у Бечу!

ШОТРА: Уколико све ово прође како треба, средићемо и пасоше и дозволу за одлазак.

ПАЈА: (поздавља га, гура напоље) Наравно. Средите ту моју надницу...

ШОТРА: Мислио сам...

ПАЈА: Здраво друже! (затвори врата) јаке ми плате! Мене ком су сувим златом плаћали сваки потез киста исплатити једном дозволом за бег.

МУНИ: Само се немој нервирати. И њих немој љутити.

ПАЈА: Могао бих тебе сликати. Као некад. (трља очи)

МУНИ: Бежи тамо! Моје је прошло. Давно.

ПАЈА: Како прошло? Лепота, она је вечна! У свему! Код тебе не морам копати злато из окна. Довољно је сагнути се и покупити драгуље из брза потока. Заробити све те златне одсјаје...

МУНИ: Ласкавац матори. Спремила сам ручак. (крене према соби)

ПАЈА: (загледа папире) Нисам гладан. Јео сам у двору. (удаљава и приближава папире) Ма, као да ми се нешто мути пред очима. (остави папире, трља очи и шкиљи према прозору) Уморио се.

(Споља из ОФФ-а у први план скандирање:

„Трст је наш! Не дамо Трст“ „Живео друг Тито!“)

МУНИ: (провири из собе) То се враћају.

ПАЈА: (погледа кроз прозор) Круже по целом граду. Као додоле.

МУНИ: Пустићу мало музике.

ПАЈА: Ако. И донеси ми радни мантил.

МУНИ: Али ти никад ниси сликао у мантил! Увек одело.

ПАЈА: То сам ја радио слике за господу и краљеве. По шест одела сам пресвлачио. Ово је за раднике. Ту треба радни мантил. Онај што користим за справљање боја. Молерски.

(Паја гледа цртеже према светлу, баца на све стране, незадовољан. Скандирање све јаче:

„Трст је наш! Не дамо“ „Живео Тито“ „Нека зна талијан...“ „Живот дамо Трст не дамо“

Из собе пуцкетање плоче и арија „Цаниа“ Руђера Леонкавала из опере „Пајаци“ надјача скандирање.)

Потез трећи

Соба у стану Јовановића. Јутро. Паја стоји поред штафелаја са великим платном окренутим лицем према прозору. На фотељи радни мантил. Загледа платно.

ПАЈА: Ово није како треба. Уопште не личи.

(Муни излази у баде мантилу, зева.)

МУНИ: Рано је. Тек свануло.

ПАЈА: Рано, касно, радити га морам. Што пре почнем, пре ћу завршити. (узима мантил, загледа) Прави молерски.

(Паја почне облачити мантил, таман навукао један рукав – лупање на

вратима. Муни притрчи, увати га за руку.)

МУНИ: (уплашено) Овако рано! Ко је?

ПАЈА: (слеђен) Они који не знају за звоно. А можда дошли да нам честитају сретну нову 1948-му.

МУНИ: Није ваљда?

ПАЈА: Мисле где сам баталио погодбу! Па сад удри на ме! Сад као шинтери: за гушу и на улици! Ето ми хвала што сам им Академију од пропасти спасао! То ми је хвала!

МУНИ: Хоће стан! Куку, завршићемо на улици! Маин Гот!

ПАЈА: Нек иде стан, бриге ме! Нек' је само то!

МУНИ: Има још нешто?

(Лупање на вратима. Глас Јелке.)

ЈЕЛКА: (љуто) Отварај! Устај! Отварај!

МУНИ: Женско.

ПАЈА: Рачунају за старца довољно и...

ЈЕЛКА: Чујеш море?

(Лупњава све јача.)

ПАЈА: Ево! Идем! Лакше, развалићеш врата!

МУНИ: Полако.

ПАЈА: Шта ми могу? Живо ме појести? (отвори врата) Разбудићете комшилук.

ЈЕЛКА: (у униформи, надмено) Је с ти Павел Јовановић?

ПАЈА: Нисам.

ЈЕЛКА: (збуњено) Како нијеси? (окрене се неком иза ње) Вељу није оти.

СТАНА: (провири) Како није?

ЈЕЛКА: Вељу тако.

СТАНА: (униформа, нема десну руку, вади из горњег џепа цедуљу, стидљиво) Ево, пише овде на цедуљчету. (даје Паји цедуљу) Адреса исправна?

ПАЈА: (погледа) То је. Ова улица, овај стан. Али ја нисам Павел.

ЈЕЛКА: Прешо се Озрен, ђедиљак ниједан.

ПАЈА: Озрен? Онај...

МУНИ: Ако нас мислите исељавати, а ви се усељавати, ово је приватан стан! Имамо потврду!

ЈЕЛКА: Уљегни дер Стано. Што си се набила ту, кано сироче?

СТАНА: Можемо ли ући?

ПАЈА: Ако морате...

МУНИ: Али и да изађете!

ЈЕЛКА: Него!

ПАЈА: Не знам ја! Уђу тако, после пали крпи, кукај! Ничим их не можеш истерати.

(Улазе, Паја обазриво затвори врата)

ЈЕЛКА: Ти нашао нас лагати, а? Ниси Павел?

ПАЈА: Павле.

ЈЕЛКА: У, мене сад јасно што си ти тако упро у вратнице и ником не даш присмрђети. Ође све беговско!

СТАНА: Нисмо дошле због стана.

МУНИ: Варум?

ЈЕЛКА: Што збори ова?

ПАЈА: Пита оће те ли варенике?

СТАНА: Нисам дете млијeko да пијем!

МУНИ: Тако ми изгледате. Само кад не би било...

ЈЕЛКА: Другарце много ти мени мудрујеш!

ПАЈА: Мирно. Полако моје даме...

ЈЕЛКА: Каке те даме попале чича?

ПАЈА: У праву сте. Нема овде тога. Повукло ме у ранија времена. То је био комплимент.

ЈЕЛКА: Шта је било?

ПАЈА: Похвала, дивљење. Моја жена хтела је похвалити изглед ваше другарице...

СТАНА: Стана. Ја сам Стана, она је Јелка.

ПАЈА: Драго ми је. Него, чему могу захвалити ову посету?

ЈЕЛКА: То њој. Сабајле ме дигла на ову агресу.

ПАЈА: Млада дам... другарице, стар сам човек. Овде има соба, али мени треба мир. Знате ли колико сам морао радити за ово? Километри и километри платна. Тоне фарбе ми ушло у плућа...

ЈЕЛКА: Их, кукаш ко вуну да си бојио васцели вјек.

ПАЈА: Дакле, ако сте мислили овде живети...

ЈЕЛКА: Наопака човјека моја Стано! Запо за ове зидурина...

СТАНА: Озрен ми је зет. Имам где живети. Него сам другим послом...

ПАЈА: Реците.

СТАНА: (непријатно јој) Он ми каже како Маршала сликате.

ПАЈА: Тачно.

СТАНА: И где је видео овде шта сте све радили?

(Јелка у међувремену гледа по соби, узима албум са сликама, посматра слике по зидовима. Муни је прати.)

ПАЈА: Загледао је. Не знам колико му се допало.

МУНИ: За Маршала, кад буде разгледница, добићете...

СТАНА: Разгледница?

МУНИ: Рачунам где ће је штампати. Замолиће Паја Маршала да је потпише за вас. Ако га види још који пут. То ће му прво бити, обећавам.

ПАЈА: Нисам сигуран како је то у питању. О чему се ради?

СТАНА: Мислила сам... ма... Глупо је...

ЈЕЛКА: (прилази са штосем фотографија) Ти си ово цртао?

ПАЈА: Ја.

ЈЕЛКА: (покаже на слику изнад камина) А ово је ова?

МУНИ: Јесам.

ЈЕЛКА: (и забере једну фотографију) И ово?

МУНИ: И то.

СТАНА: Лепа си била.

ПАЈА: И сад је.

ЈЕЛКА: Гола! Еве, и на ову је гола! Срамоте! Како те није срам? Гола се поноси!

ПАЈА: Лепота је ...

ЈЕЛКА (баци му фотографије у лице) Кака грдна љепота? Буржоазија! Побешњело, не зна што ће и срамоту показује!

ПАЈА: (запрепашћен) Каква буржоазија! Ја сам син убогог вршачког фотографа! Нас је осморо деце имао! Хранио од фотоапарата! А моја жена ћерка једног домара! Каква црна буржоазија!

ЈЕЛКА: Другом ти то! Види се го-споцко на све стране!

ПАЈА: Господство се другачије стиче! Са парама везе нема.

СТАНА: Немој Јелка. Идемо...

ЈЕЛКА: Шта немој? Шта? Ово тек тако пало с небеса?

ПАЈА: Није „тек тако“! Мора нешто и онај одозго да ти да!

ЈЕЛКА: Нема горе ничег! Ничог! Само доћи неће! Мој отац, ђед, сви се згрчили од работе у оном кршу и шта? Сваком се од њих гра-

ча ознојила и осилила иљаду пута и јопет –ништа! Ниђе ничег до двије козе и потлеушица! А ти? Мало голе женске и свеце, узимао паре што сиротиња стављала поповима на тас! Игро се ко ђеца и еве га сад! Таман лоз да си вуко, ово не би имао! Све је ово туђа мука!

ПАЈА: Јесте мука! Моја!

СТАНА: Идемо јело. Грешка је била... опростите. Њу хуја кад увати... (вуче Јелку ка вратима)

МУНИ: (скупља бачене фотографије) Зашто сте долазиле?

СТАНА: Грешка. Погрешно сам мислила.

ПАЈА: (лагано је поведе у дубину собе) Нема грешке. Има намере. Грешка је само лоше показана намера.

ЈЕЛКА: Тела је да је насликаш! Ето ти!

ПАЈА: Стварно? Што баш ја?

МУНИ: Има толико фотографа у граду.

СТАНА: Нећу фотографију! Не оваква! Мислила сам где сликар може... може начинити руку. Моју руку, ову која фали. Њу насликати. Цела изнова да будем. То не може други до онај што из главе ради. Кад радиш из главе, кад радиш из душе, онда бива и оно што не може. И оно што је било врати се. Зато сам хтела...

ЈЕЛКА: Видиш каки је баксуз!
Потребнике он не позна!

ПАЈА: Нисам рекао како нећу.
Док сам путовао, кад се могло, у Африци сам срео племена чији се чланови нису хтели фотографисати ни за живу главу! Говорили ми како се тиме краде душа! Тад сам мислио где ме лажу. Причају будалаштине, али... (узме блок, скицира, загледа Стану) Има ту нечег... Сликање је другачије. Питање је чија се душа хвата бојом, уљима...

ЈЕЛКА: (стави му руку преко цртежа) Ал милостиња да није! Имам ја пара!

СТАНА: Имам и ја. (пребира по џеповима)

ЈЕЛКА: Нека! Знам ја оваке. (вади бисерну огрлицу из џепа) Ово њих само занима.

МУНИ: Одакле то? Из шуме?

ПАЈА: Муни!

ЈЕЛКА: Што само госпође да се кинђуре? Зар нијесмо и ми заслужили?

МУНИ: Није у томе проблем.

ЈЕЛКА: Много си ти мени паметна! Са дедом се уфатила а мене солиш!

ПАЈА: Најгора ствар која се деси победнику је кад почне имитирати побеђеног. То је хтела рећи. Станите овде, на светло. Тако...

ЈЕЛКА: (загледа започето платно) Ово је Маршал? У што си га

матор насликао. И што ти је овако црна слика?

МУНИ: Ви знате како он изгледа? Млад? Стар?

ЈЕЛКА: Не знам. Нисам га имала још прилику срести. Али оваки... Не. Такав није сигурно. Оваки уморан.

ПАЈА: Портрет у настајању. Не стајте ми на муку. Знам и ја где је црно да црње не може бити и како то ништа не ваља. Мени не ваља. Другом ће добро бити. (Стани) Мало главу у вис. Шта сте нос оборили...

СТАНА: А цена? Нећу из сажаљења!

ПАЈА: Какво црно сажаљење? Има нечег у тим вашим очима... неке патње и бола. Не само због... руке. Има нешто у односу носа према усни горњој и те обрве... То је изазов.

СТАНА: Какав изазов? Хоћу да платим. Кажите цену. Ако нема доста, дотуриће Јелка огрлицу...

ПАЈА: Нека. Не треба. Потрошићу малко државне боје и платно, па шта? Могу неком учинити задовољство? Ово је поклон.

СТАНА: Зашто поклон?

ЈЕЛКА: Превара нека, засигурно.

ПАЈА: Их новци. Има нечег и у нади и вери. У лепоту и вештину. Доброту. Новци... Није све у њима. Знате ли, млада дамо... другарице... кад сам поклонио родну кућу свом родном граду Вршцу, добровољном

друштву „Српкиња“ да начине јаслице, онда ми ови из црквене општине тражили барјаке да им осликама.

ЈЕЛКА: И то радиш?

ПАЈА: Кад треба. И кажем, може, триста динара комад. „У, много Пајо! Како си кућу од толко стотина хиљада дао а овамо затежеш за тристо динара?“ Е, то је кад ја поклањам! А ово сте ви наручили.

СТАНА: И ја, испаде, где сам наручила...

ПАЈА: Друго је то. Друго. Ту код вас има шта да се наслика. А они мој Вршчани... Њима иде добро цртање по барјацима и везење ликова кад устреба. (зането, сам са собом) Кад су могли послушати Теодора... Ако им запне...

ЈЕЛКА: (Муни) Је л њему добро? Са собом сам прича... Булазни нешто...

МУНИ: Кад се занесе. Лете мисли, лети и рука.

ПАЈА: Е, њега сам требао насликати. Али за то храбрости треба. И шта сликати? Одрана човека?

СТАНА: А рука?

ПАЈА: Јесте, том руком се отргао кад су га драли на мех и турчина по лицу дохватио. Овај, прича каже, полудео. Хоће се од беса излудети. Има и зверство неку меру. Да, опасан је био, опасан...

ЈЕЛКА: Ма ко? О чему ти то?

ПАЈА: (прене се) О светом Теодору! Патрону Вршца. О коме другом?

ЈЕЛКА: Аман сулудасти! Чујеш ти шта те ово чељаде пита? За руку!

ПАЈА: Сликер не сме лагати!

СТАНА: (крене разочарано) Он да ништа...

ПАЈА: Што не значи како неће бити оно што је тражено.

СТАНА: Како то?

МУНИ: Паја чаробњак. Видећеш.

ЈЕЛКА: Све су ти то лагарије, све.

ПАЈА: Не брини се, дете моје... биће то слика... само тако. Али прво цртеж... Од њега све почиње.

ЈЕЛКА: Докоњак. Све ти је ово од доконости другарице швабице. Воли жврљање, прича лудорије. Уместо опљунити у шаке.

МУНИ: Копати.

ЈЕЛКА: Копати! Док ти оба ока не испану!

МУНИ: Можда си у праву девојко.

(Муни излази, Паја црта, Јелка листа цртеже, осмехује, заклони руком уста. Стана поносно позира.)

Потез четврти

Стан Јовановића. У фотељи код прозора седи Паја и посматра велико платно на штафелају и мало платно у рукама. Муни листа новине, повремено маказама исеца из њих фотографије. Звоно на вратима.

Муни устаје и отвара врата, Паја не диже поглед. Миланковић улази са дењком штампе.)

ПАЈА: Тачно сам знао где си ти.

МИЛУТИН: Како си знао?

ПАЈА: Звониш.

МИЛУТИН: Госпођо Хермина, добро је што не излазите. Напољу све поледило, људи се крше, запомажу на све стране.

МУНИ: Дајте те новине. И капут. (односи у другу собу капут)

МИЛУТИН: Ти, Пајо, још трагаш за добром позом Брозовом? Слабо шта има по штампи. Слабо. Ваљда ова зима и не излази ...

ПАЈА: Не стиже. Позира онима тамо. А њима се не жури: ића и пића колко ти срце иште. И још су важни. Велик, државни посао обављају.

МИЛУТИН: (трља руке) Сав измрзох. Ваљао би сад један шумадијски чај, а?

ПАЈА: Знаш ли ти какав сам ја то чај пио на Опленцу са Александром? На уши пара избијала. Штета где ми пропаде тај посао. Могла се она црква лепо осликати. Али, хоће људи брзо. Шта ћу има ја. Брзо живели, брзо отишли. Није, МИЛУТИНЕ, ни краљевање за сваког. Није, очију ми.

МИЛУТИН: Не би знао. Слабо сам се ја са њима мешао.

ПАЈА: (приђе, узме новине) Значи скупио си. Политика, Борба, до-

бро, Слободна Војводина, Дело, Глас, охо хо и Вјесник и Ослобођење... Има ли штогод паметно?

МИЛУТИН: Ево ово, ако ти се свиђа: „ КПЈ не одустаје од својих захтева да међународна заједница сагледа све заслуге Југославије у њеној борби против фашизма и има у виду чињеницу како је велики број жртва пао за ослобађање Трста. Осам хиљада бораца дало је свој живот у борбама за ослобођење Трста и то се не може занемарити, тако да је подела на зоне...“

ПАЈА: Ајде то прескочи.

ПАЈА: Ево ти она: „ И даље трају борбе између Индије и Пакистана на подручју Кашмира...“ Е, тамо ниси стигао. До Египта и Америке јеси али до Индије...

ПАЈА: Има још времена. Јесам ти ја причао какви су хонорари у Америци? Еј! А у Египту сам био још 1887. Поклонио сам четири египатске статуете, бронзану статуетицу, глинени жижак и 134 комада новца из четвртог века. Питао ме кустос: „ да нисте пред црквом, госн' Јовановићу, скупљали?“

МИЛУТИН: (клима главом, слушао много пута) Знам, знам. Дао си све оном Феликсу Милекеру. Ти њега хер Фелих а он тебе хер Паул. Паја ти било препросто за Бечке видите.

ПАЈА: Узми и искрој неку слику ако ваља.

МИЛУТИН: Све врте исте. И зар ти ниси завршио слику?

(Паја одлази бесно до штафелаја и окрене слику: Броз у тамној униформи седи.)

ПАЈА: Ово сам завршио! Ево!

МИЛУТИН: Па, добро је то. Шта јој фали?

ПАЈА: Шта? Све! Ништа неће бити другачија од осталих! Од оних ђачића... Види. Мрачно. Старо. Уморно!

МУЛУТИН: Кад је такав, шта ћеш му.

ПАЈА: Ко прича о Брозу? О њему? Бриге ме! На престолу нова задњица! И то ће престо прогутати, ко друге пре њега. Живи били па видели! То ја говорим о себи! Све што урадиш говори само и више о сликару, творцу него о делу! Кад не буде свих ових владара, свих ових надмених, напућених... Мене! Тебе! Остаће само дела. И неће говорити ни о Фрањи, Пери, Душану, Александру или Марији. Ни о Брозу! Јок! Говориће о мени! Мени! И шта ће рећи? „Ево, видите ово дело Паје Јовановића које је радио у позним годинама говори о томе како је уметник био већ ороную, без оног замаха и ентузијазма који је красио рад на његовој слици Фуруор Теутоникус.Ту поплаву од тела! Тај бес Германа! Водопад, поплаву беса која руши легије Рима! Тад је могао исликати 20 метра квадратних а

у старости? Ништа!” Мрљо и брљо. Није знао ничег другог удесити до нешто мало флека на по квадрата. То ће рећи! Стар, уморан и мрачан!

МИЛУТИН: И нестале тај фуриор. Нико не зна где је.

ПАЈА: Несте у Салцбургу 1909. И боље. Нека живи као мит.

МИЛУТИН: Мада, нешто се мислим, то бих ја приказао оног Императора чије су легије, како бије главом о зид од муке и виче: “Квинтилије Варе, врати ми моје легије!?”

ПАЈА: Е, то ти када будеш сликао! Шта би то било? Пораз једног човека, једног Августа који стоји на балону И очајава? И како да је назовем? “Човек на балкону” Иди, молим те.

МУНИ: (улази, носи пиће) Пустите господине Миланковић. Увек такав кад дође пред крај. Ово је како се каже, оно одрадити од беде?

МИЛУТИН: (узме чашицу и пије) Благодарим. Отаљао. Тако се каже.

МУНИ: Е, баш отаљао. Али ово друго што неће покаже. Е, то је мој Паја.

МИЛУТИН: А има нешто још?

ПАЈА: Има. Само нико да дође по њега. Мало платно, мали портрет.

МИЛУТИН: Дај да видим.

(Прилазе Муни и Миланковић, Паја даје мало платно гледају према светлу прозора)

МУНИ: Шта кажете?

МИЛУТИН: Ванредно! Уистину. Овако, полупрофил, са бока. И та униформа и поглед. Види се рука мајстора...

ПАЈА: Добро ми то испало.

МУНИ: Ја му каже није добро, него генијално, а он...

ПАЈА: Док не види ова девојка са слике себе, не признајем како ваља. Њој ако буде потаман... Само, није ми јасно зашто униформе не скидају? Прошао рат давно... Зар су толко бедни и не могу себи купити пристојну кошуљу?

МИЛУТИН: Како не разумеш? Док је ратно стање, сви су у униформи.

МУНИ: Рат? Поново?

ПАЈА: Пустити га. Опет он и његове неслане пошалице.

МИЛУТИН: Нису пошалице. Зар ти ја не читам вести сваки дан? Стално Трст, стално нека опасност. Увек је тако кад се власт промени. Мора постојати некаква опасност како људи не би превише мислили. Младост и борба – увек те ствари заједно, руку под руку иду. Зар се нисмо и ми ломатали по ратиштима и бојиштима? Кад смо могли.

ПАЈА: Мало ти било?

МУНИ: Не разумем мушкарци и то ови, у Србија. Стални хоће у кланицу. Све са ножем.

МИЛУТИН. Е, такво нам наслеђе. Они који се нису хватили ножа нису оставили наследнике.

МУНИ: Не разумем?

ПАЈА: Сад ће то теби вајни професор објаснити.

МИЛУТИН: Лепо госпођо Хермина. Узмеш секиру или ножекању и пред непријатеља док ти жена са децом не побегне у збег. Зар ти, Пајо, не наслика Сеобу Србаља као ратнике који хитају Леополду у помоћ а не као овчаре и краваре који се дали са ситном децом у бежанију?

ПАЈА: Једно сам ја сликао па по рекао. Пустити ти и Србље и ханцаре...

МИЛУТИН: Кад си оно, у сред магле, храбрио војску са Ђуром Јакшићем? Како беше:

„Шта ће нам овај мир, овај бла-то мир?

Зар није боље борба – и крв и нож, и крвав онај пир.

На оружје!

Србин је јунак, јунак је гром, смрскаће теме душману свом.

На оружје!

На оружје!

Зар није боља пушка, сабља, топ, гаравог пакла плам?

Видиш ли барјак тај?

Сина под барјак дај!“

А? Је л тако би? Па оно:

„ Нека дође,
Да гинем ја,
За српство србин
Гинуће, да!“

МУНИ: Ју! Хер МИЛУТИН! Ти-ше! Где те песме сад? Ви под старе дане... Чуће неко!

МИЛУТИН: Тако се ваш супруг драо. Храбрио покисле војнике и растеривао страх. Њихов и свој.

ПАЈА: Кажи до краја онда. Испричај како су ме потегли грудом сасушене коњске балеге из оне исте магле. Нисам видео ко је. И да јесам, шта ми вреди? У праву били. Ласно је песме у кафани певати. Србовати са ногама под асталом. Друго је тамо...

МИЛУТИН. Ти си се, барем, српства насликао.

ПАЈА: Српство му га било. Ово ти је нешто друго. Ово ти је сад нова Европа или нова Азија. Тек има да видимо. (покаже платно) Шта са овим да радим?

МИЛУТИН: Ти си њега тако видео и молим лепо.

ПАЈА: Кад би све то било једноставно.

МУНИ: Кад би отишли за Виену. Тамо нема оваквих људи. Овако прљаво и страшно.

МИЛУТИН: (уозбиљи се преко мере) Оно јесте, Беч је то. Царствујушчиј...

МУНИ: Нема рушевине, нема шут по улицама. Нема пси луталице и шугаве мачке. Не мораш пазиш има ли нека заостала бомба или хоће ли пасти цигла на главу у шетњи.

МИЛУТИН: Сигурно је тако. Чисто. Немци су ти то.

МУНИ: Немац не! Не! Аустријанци. Штраус, Моцарт, Климт, Мол, Шиле... Љубазна господа. Бела кафа и цукер. Ратхаусплатз, шетања њиме. Култура и чистоћа по улици.

МИЛУТИН: Све блиста, зар фрау Хермина?

МУНИ: Све!

МИЛУТИН: Чисти плочници, сијају коловози и цакле се одводи за кишницу. Све изрибано предано и педантно личним четкицама за зубе. На добровољној основи, наравно.

ПАЈА: МИЛУТИНЕ!

МИЛУТИН: Шта? Кад је истина.

МУНИ: О чему он то говори?

ПАЈА: Опет његове шале. Немој то говорити. Не мојој жени! Ако мислиш да будемо пријатељи.

МИЛУТИН: (нагло се осмехне, мало погрби) Ма, ништа озбиљно... Зар неке ствари рећи није zgodно?

ПАЈА: Немој се правити блесав. Знаш те.

МУНИ: (излазећи) Пуститићу музику.

МИЛУТИН: Оставимо се тога. Прошло. Лањски снегови. Него, кад по слику долазе?

ПАЈА: Ово није за слање. Не ово. Морам нешто друго. Знаш шта је најгоре? Сликам и све се питам како би то Паја урадио?

МИЛУТИН: Који Паја?

ПАЈА: Онај ... Онај други. Питам се као што сам се питао прецртавајући вршачке фреске и иконе како би то начинили Јован Поповић или Арса Теодоровић? Нисам имао тих мука кад ми се цртеж нашао изливен на звону вршачке цркве, нити кад сам код Милера студирао а сад? Тапкам у месту.

МИЛУТИН: Насликао си. Доста више.

ПАЈА: Само пола сахата да сам имао са њим! Не више! Мени је лепо Милер говорио: „задах морате осетити Јовановићу! Ништа костим! Задах модела и као му срце куца! Сваку пору видети! Длаке пребројати! То је за веризам!“

(Из собе звуци „Травијате“)

МИЛУТИН: И на шта мирише вођа? Бели лук или колоњ франсе? Можда на боршч? Мада сумњам.

ПАЈА: Откуд би ја то могао знати? Нисам му поштено пришао! Једино да сам заглавињао преко оних преда мном! Уватио за руку и ставио на светло. А не иде. Упуцали би ме ко зеца.

МИЛУТИН: Зар га ни мало не осмотри?

ПАЈА: Кад је улазио и седао и кад устане. Онако, нагло, кад му је доста. (замисли се) Да... Кад му је доста. (почиње скицирати, брзо, полетно) Овако је устао, са руком на наслону... и та срећа јер је мучењу крај... (гледа исечке новина) Подигнута глава. (црта, гледа)

МИЛУТИН: И ону си цуру сликао са жаром. Она обична а рад такав.

ПАЈА: Она је друго. Има нечег у њој. Неке светлости и таме. И све што се на ту слику односи, остаће у овој соби.

МИЛУТИН: На шта се то односи? Неке тајне? Волим тајне. Свет је пун мистерија, сплетки и тајни. И каква је упредена у ове боје лепе девојке?

(Паја слика, ћути. Муна се појави на вратима.)

МИЛУТИН: Нећеш ми рећи? Тoliko је тајанствено?

МУНИ: Нема никаква тајна. Само туга. Оставите то МИЛУТИНЕ, не треба све ни знати. Ни о свему причати.

МИЛУТИН: Пишеш ли барем мемоаре.

ПАЈА: Аха. На енглеском.

МИЛУТИН: Што на енглеском?

ПАЈА: Што да не? Могао сам и на мађарском или на шпанском. Ова-

ко, нека се малко помуче кад буду преводили.

МИЛУТИН: Значи, читаћемо у њима о свему овоме.

ПАЈА: Таман посла! Ја сам дискретан човек! Него, устани.

МИЛУТИН: (устане) И?

ПАЈА: Ослони се песницом о сто. Десном руком. Е... Мало дигни главу.

МИЛУТИН: Овако?

ПАЈА: Није баш како треба...

МУНИ: Шта сликаш?

ПАЈА: Насликаћу сасвим друго од оног што видим! Муни, дај ми карту! Нека буде шта други виде! Шта хоће да виде! Карту, побогу!

МУНИ: Какву?

ПАЈА: Географску!

МУНИ: Откуд нам?

ПАЈА: Кад немам атеље какав ваља! Нема реквизита! Немам ништа! МИЛУТИНЕ, ајде, донеси ми карту. Одмах!

МИЛУТИН: Карту чега?

ПАЈА: Истре! То ми треба.

МИЛУТИН: Где сад то да нађем?

ПАЈА: Ваљда си неки професор! Иди у неку школу, на факултет! Академију па моли! Имају, ваљда, они неку ... Шта ме гледаш? Пожури!

МИЛУТИН: (устаје и креће) Е да ми је неко рекао како ћу потрчко бити... где ми је капут? И где сад наћи школу? Још да ради.

МУНИ: Одмах... Донећу... (одлази)

МИЛУТИН: Напело му сад... По оваквом мразу и леду.

(МИЛУТИН гледа како Паја слика.)

Потез пети

Соба Јовановића. Све распремљено, на фотељу наслоњена два велика платна умотана у пак папир. Једно мало платно у фотељи. Паја, обучен за излазак, нервозно шета. Муни поред њега. Миланковић посматра платно на фотељи.

МУНИ: Хоће ли доћи?

ПАЈА: Него шта. Шотра лично.

МУНИ: А ако не дођу? Ако им не треба?

ПАЈА: Онда ништа.

МИЛУТИН: Не могу очи одвојити од ове твоје бравуре.

ПАЈА: Како се наручилац не појављује, може бити и да остане овде.

МИЛУТИН: Ако. И поштено би било. За мене је, без увреде, ово твој најбољи рад. И оно са госпођом Хермином је одлично, али ово...

ПАЈА: И не смета ти униформа? Закопчана до грла?

МИЛУТИН: Напротив! То истиче лице.

МУНИ: Ако се њима не допадне?

ПАЈА: Није ни за њих рађена.

МУНИ: Ове друге, ове важне...

ПАЈА: Имају две. Нека бирају.

МИЛУТИН: Допашће им се.
Знам ја њих.

(Звоно.)

ПАЈА: Опа! Значи, Бранко. Тачан Херцеговац, нема шта. Позовеш га данас, он дође сутра, не зовеш га, он дође јуче...

(Муни отвара вата, улази Озрен у шињелу, са актн ташном.)

ПАЈА: (изненађено) Најзад сте схватили чему служи дугме на зиду.

ОЗРЕН: Друг пуковник ме шаље.
По неке слике.

МУНИ: Он неће доћи?

ОЗРЕН: Извињава се. Поручио како има неки послова. Ти, ипак, завршио?

ПАЈА: Него. Поруцба је поруцба.
(Прилази и узима платна) Пажљиво понесите. Немој неко да се огули.

ОЗРЕН: Мени рече друг пуковник једна. Да није нека грешка? Немој после да бидне како сам узо нешто туђе...

МИЛУТИН: Никад помисли не би...

ОЗРЕН: Свакојака света има. Оће подметнути! Испанеш лопов ни крив ни дужан. Доказуј како није оно што кажу ће је било... Испане нека провокација, шта ти ја знам. Море бити на другој си Краља каквог насликао?

.....

ПАЈА: Обе су портрети цењеног господина Броза. Реците Бранку ако се не допада неки од њих, ако мисли како није добар, нека га врати а онај, што држи да одговара приликама, проследи на двор. Два по цени једног.

МИЛЕНКОВИЋ: За џабе.

ОЗРЕН: У реду. Реко ми : „ово дај Јовановићу.“ (предаје актн ташну) Ево, предато.

ПАЈА: (отвори ташну) О, фино, фино. (вади папире и пасоше, даје Муни) Ево! Стигла докуметна!

МУНИ: (узима, разгледа, радосна) Дозвола! Сад иде види Виена! Сад идемо кући Пајо! Кући!

ПАЈА: Мени је овде кућа. Докле год не видим границу. (погледа на Озрена и стиснутих уста претећи одмахује главом Муни) Али, ићи ћемо . Ићи.

МИЛУТИН: Не држи те место. (Озрену) Ухватите га тако пундравци. Кад је тај млађи био...

ПАЈА: (вади коверат, отвара, вади новац) А ово? Неке паре...

МИЛУТИН: Не можеш ти без хонорара и славе, то ти је. Кад те хоће, онда те хоће.

ОЗРЕН: (намешта платна, везује канапом) За новац не знам.

МУНИ: (гледа новчанице) Ово су шилинзи! Нису динари.

ПАЈА: (ваи писамце из коверте) „Поштовани господине Јовановићу,

спречен сам доћи а преко курира Вам шаљем документа и Ваше заостале пензије из Аустрије. Молим признаницом потврдите пријем.“
Потпис: Моша Пијаде.

МИЛУТИН: (смеје се) Е јесу мајстори! Исплатили те твојим новцем! Алал им вера!

ОЗРЕН: (вади блокче из џепа и оловку) Еве има признанице. (опљуне крај оловке и најврља нешто) Ово слике како сам узео, комата два. А ово друго потпиши.

ПАЈА: (гадљиво узме оловку и потпише се) Сад је, ваљда, све у реду?

ОЗРЕН: Не знам ја. Биће како јесте. (полази са сликама под мишком) Ајд здраво.

ПАЈА: Чекај! Умало да заборавам! Додај ми Милутинее.

МИЛУТИН: (узме мало платно са фотеље) Боље га остави.

ПАЈА: Ово је за другарицу свастуку.

ОЗРЕН: (гледа платно) Јес... Она. Причала како си је црто.

ПАЈА: Све сам мислио где ће доћи а ње нема па нема. Понесите и ово.

МУНИ: То један добар рад. Одличан рад. Најбоље нешто што мој Паја урадио.

ОЗРЕН: Не би могло. Никако не би.

ПАЈА: То што сте теби не свиђа, твој проблем. Ти ми се и онако разумеш у те ствари... То ти је врхунско дело! Ремек дело! Кад ја кажем, то није мала ствар. Њој однеси. Ако јој се допадне, добро, ако не...

ОЗРЕН: Немам коме однети.

ПАЈА: Како... немаш коме? А она?

ОЗРЕН: Нема ... Несрећница... Шта ту има? Заљубила се у оног капетана. Оно, наочит. Кршан. И ожени се неки дан. Са оном што је долазила са њом.

МУНИ: Јелка?

ОЗРЕН: Е. Јелка, Јелка. Све ишла, правила Стани друштво. Ова оптрчавала око момка. Онако... саката. Уда се Јела а наша Стана пиштољ на слепо око и ... оде. Бар имамо више места у кући. А лијепо ти ово. Оно, баш баш. Тако стоји и не види јој се празан рукав. Ето како си ти ово удесио. И како нас Јелка удеси. (обрише сузу) И... фала ти. Колко сам дужан?

ПАЈА: Ништа. Обећао сам. Хтео сам је ... Обрадовати.

ОЗРЕН: Нека остане ово... Немам коме то дати.

ПАЈА: Понесите. За успомену.

ОЗРЕН: Оно, ниједне слике није имала. Страх ме ћеце. Ишараће, поцепати. Куд они знају за ту, твоју, уметнос. А ово... баш баш. Само се она рука види а друга ко и да је има а нема збиљски.

ПАЈА: Руке... То је прецењено. Све је у очима. (гура платно под мишку Озрену) Понеси. Нека и пропадне, само га однеси.

ОЗРЕН: Фала ти. (крене, окрене се) И, немој што замерити. (одлази натоварен платнима)

(Муни затвори врата.)

МУНИ: Како ово испаде...

МИЛУТИН: Пријатељице су ти... Никад жене разумети нећу.

(Паја сео у фотељу. Клонуо, нагло остарео, без елана.)

ПАЈА: Страшно моја Муни. Страшно.

МУНИ: (стави му руке на раме, пољуби га у чело, гледа кроз прозор) Свет није стао. Деца се санкају низ улицу, жене носе млеко на пијац и мушкарци тетурају пијани.

ПАЈА: Држао сам где ће је мало усрећити. Нисам никад ништа хтео до друге усрећити. Зар све мора доћи из очаја? Толико очаја?

МУНИ: Леп си портрет начинио. Само то је важно.

ПАЈА: Сувише мали. Сувише касно. Требало је рећи да долази, да позира. То би је одвратило. Док би завршио, она би се предомислила. Излечио бих јој душу. Убедили би је! Ти и ја, схваташ ли Муни? Ти и ја! И слика. Све би било другачије.

МИЛУТИН: (пљесне рукама) Али није! То је што је! Не вреди се тиме замарати. Не можеш време

шчепати, следити као што ти годинама покушаваш.

ПАЈА: (гледа га) Теби је све шала. Све је лако.

МИЛУТИН: Не. Све је пролазно. И то је једина утеха.

ПАЈА: (Стоји поред прозора, раскрилио завесе. Снег пада. Паја трља очи.) Ја сам човек на балкону. Однело је време моју снагу. Ево, напољу је магла. Само магла.

МИЛУТИН: Напољу пада снег, блеште улице.

ПАЈА: Зашто је мени све тамно и магловито? Само бљесци. (осло-ни се челом о стакло) Не видим. Не видим!

Затамњење

Потез шест

Ноћ. Зграда са упаљеним светлима и металном капијом на вратима. Миланковић са шеширом и ослоњен на штап гледа у светла доњих прозора. Лагано му прилази Шотра у цивилу. Стане и погледа Миланковића.

ШОТРА: (у цивилу) О, професоре. То сте Ви.

МИЛУТИН: (наклони се, скине шешир) Пуковниче.

ШОТРА: Нисам више. У ствари, јесам, али то је... По страни. Сада смо, у неку руку, колеге.

МИЛУТИН: Е, чуо сам, чуо. Ректор Академије ... како оно беше?

ШОТРА: Примењене уметности.

МИЛУТИН: То нешто модерно. Зато ми у главу и не улази. Чему се тамо човек може научити? Уметност и то примењена?

ШОТРА: Обичне ствари направити као уметничка дела. Све што користите може бити уметничко дело и практично уз то.

МИЛУТИН: Оно, кад сам гладан, мене кашика не занима већ чорба. Од тога до да свак постане уметником само је мрва. Брзо ће и шваља гаћа бити уметница. (одмахне руком) Откуд Ви?

ШОТРА: Прођем понекад испод прозора, свратим. Данас видим – гори светло. Рекох ‘ајде да погледам ко је.

МИЛУТИН: Помислили сте како се вратио?

ШОТРА: Понадао.

МИЛУТИН: Кад оно сретосте мене. Разочарење.

ШОТРА: Зашто би било? Мени је мило где се сретосмо.

МИЛУТИН: Прошетам помало, док ме ноге још служе. Колико да се сетим оних дана. Паје, Муни. Човек памти само оно што је лепо. Чај од липе, приче о сликарству, овом оном. Па чак и та ћутања имала су смисла. Шта ћете. Тако је у старости.

ШОТРА: Пише вам?

МИЛУТИН: Преко Муни. С почетка му слова постајала све већа.

Кад се оно вратио из Алхамбре. На послетку, сад кад не види, диктира. Сад је слеп. Само разазнаје светлост. Али, он је своју Беатриче извео.

ШОТРА: Како пролете седам година. Као дланом о длан.

МИЛУТИН: Е, пролете. Котрља само тако. И ми са њима све низбрдо. Све носем ближи земљици.

ШОТРА: Кад му будете писали, јавите како су ону слику дали у музеј.

МИЛУТИН: Биће му мило. Је л ону седећу или кад стоји?

ШОТРА: Стајаћу. И неће му бити мило. Дали музеју уз забрану излагања. Добро је нису уништили.

МИЛУТИН: Зар се није допадала вођи? Онако, залеђен, јак!

ШОТРА: До пре неки дан јесте. Сад је само ружно подсећање.

МИЛУТИН: Како то?

ШОТРА: Дајте... Немојте се правити затечени. Слика на којој војсковођа устаје са фотеље, ослања се на карту Истре и под песницом му стоји Трст? То је било охрабрујуће док је гајена нада да ће победити. Сад кад је све припало Италији ... Сад је то пораз. Иронија, иста ствар два - различита тумачења. Ко би рекао? Све се зна преокренути. Оно што је било, неће бити. Само се то нама учинило. Оно што јесте, свиђало се то или не, постојало је одувек. Иако знамо како није. Други одлучује, други даје оно што се

мора гледати. Све ми се чини како сам погрешне ствари видео. Можда и погрешне ствари радио. Упињао се ка нечему чега нема. Ма, о чему ја то причам... Нису то разговори за ова времена. Можда ова јесен, ово лишће и моја склоност ка меланхолији. Тек, ко је видео видео. Заборавиће јер му друге није.

МИЛУТИН: Дан и ноћ. Светлост пада на исто тло и бива различита сваки пут. Нама. Земљи и светлу је свеједно. Дочекао је и то, слику му забранили. Крали су му слике, терали да преправља, убеђивали где су му нека платна изгорела или исечена, те је изнова сликао нова, а иста. И сад има част нешто у музеју да стоји а нико га не сме видети. Чему ли још ти музеји служе? Као болнице у којима се здрави убеде где су болесни и тамо морају лежати и лечити.

ШОТРА: Питање је шта је здраво.

МИЛУТИН: Моја костобоља је засигурно права. Киша ће. Време

јој. Таман малко да опере град. Нек заблиста с јутра.

(Шотра га гледа, осмехује се Милутину као болеснику, сажаливо. Стави шешир и пође.)

ШОТРА: Па, да кренем.

МИЛУТИН: И ја идем.

ШОТРА: Помоћи ћу вам. (подлакти га) Значи, писаћете му?

МИЛУТИН: Како да не. Биће му то занимљиво.

ШОТРА: И напишите, молим Вас, како сам био у оном селу. Нису прекречили.

МИЛУТИН: Шта то?

ШОТРА: Само то Ви напишите. Знаће он.

(Шотра и подлакћени Милутин одлазе. На прозору у приземљу, појави се Озрен у кошуљи. Озрен погледа лево и десно и навуче завесу.)

ЗАВЕСА